

Bestemming Nieuw Nederland

Een kleurrijk perspectief op
de inrichting van de publieke
ruimte

Dit rapport is in opdracht van InnovatieNetwerk opgesteld door:
Annick de Witt i.s.m. Thomas van Slobbe,
Stichting wAarde

Projectleider InnovatieNetwerk:
Ir. J.M. Rutten

Dit rapport valt binnen het thema 'Gezonde Samenleving', concept 'Bestemming Nieuw Nederland'

Postbus 19197
3501 DD Utrecht
tel.: 070 378 56 53
internet: <http://www.innovatienetwerk.org>
Het ministerie van LNV nam het initiatief tot en financiert InnovatieNetwerk.

ISBN: 978 – 90 – 5059 – 356 – 4
Overname van tekstdelen is toegestaan, mits met bronvermelding.
Rapportnr. 08.2.179, Utrecht, juni 2008.

Voorwoord

De diversiteit in de samenleving groeit gestaag. Individuele keuzemogelijkheden worden steeds groter. Daarmee veranderen ook de keuzes die mensen dagelijks maken over voedsel, vrijetijdsbesteding, sociaal verkeer, mobiliteit, maatschappelijke activiteiten, besteding van geld, et cetera. De diversiteit groeit ook doordat de samenstelling van de Nederlandse bevolking blijft veranderen. Multiculturaliteit is daarmee een maatschappelijk gegeven. Binnen het thema ‘Gezonde Samenleving’ heeft InnovatieNetwerk hierover twee innovatieopgaven geformuleerd:

- Hoe kunnen we invulling geven aan de diversiteit aan belevingsvoorkeuren, en welke eisen stelt dit aan agro en groen?
- Hoe kunnen we de energie die ‘vrijkomt’ van sociale diversiteit benutten, en welke kansen biedt dit voor agro en groen?

Het concept ‘Bestemming Nieuw Nederland’ komt voort uit deze twee vragen, en is toegespitst op de kwaliteit en de beleving van de publieke ruimte – in het bijzonder het groen in onze buitenruimte. De openbare ruimten in ons land vormen in potentie een bindende factor in een veelal versnipperde samenleving. Daar wordt ook hard aan gewerkt. Binnen de ruimtelijke ordening (stedebouw en landschapsarchitectuur) wordt voortdurend gestreefd naar inrichtingsvormen die alle inwoners van Nederland in staat stelt zich optimaal thuis te kunnen voelen.

Helaas gebeurt dat overwegend in de vorm van een steeds verdergaande opdeling van de openbare ruimte. Tijdens inspraakrondes komt al snel een scala van wensen van verschillende bewonersgroepen naar voren, en in overleggend Nederland wordt vervolgens iedereen zo goed mogelijk bediend. Zo ontstaat een land waar de publieke ruimte zorgvuldig is verdeeld naar wensen en functies: een speelplaats voor jonge kinderen, een voetbalcourt voor tieners, een barbecueplek voor gezin-

nen, een uitlaatzone voor hondenbezitters, een natuurgebied voor biodiversiteit, wegen voor mobiliteit, stoepen voor wandelaars, enzovoorts. Maar wee de wandelaar die zich op het voetbalcourt begeeft, wee het spelende kind dat zich op de weg waagt, wee de tiener die op eigen houtje het natuurgebied verkent. We hebben de openbare ruimte op deze manier keurig ingedeeld en met stringente gebruiksregels volgehouden. Het doelgroepenbeleid laat daarmee diepe sporen achter. Kan dat niet anders?

Dit rapport doet verslag van de eerste, verkennende fase van 'Bestemming Nieuw Nederland'. Stichting wAarde heeft deze fase in opdracht van InnovatieNetwerk uitgevoerd. De aanpak was in eerste instantie gericht op nieuwe Nederlanders. Zij kunnen immers de kennis van en herinneringen aan heel andere fysisch-geografische omstandigheden inbrengen, en daarmee ook nieuwe benaderingen van groen in de publieke ruimte. Al snel is deze 'brongroep' verbreed naar alle Nederlanders. Niet alleen omdat de (groene) buitenruimte alle Nederlanders aangaat, maar ook omdat 'oude' Nederlanders ook herinneringen hebben aan publieke ruimten die de tand des tijds niet hebben doorstaan.

In deze verkennende fase hebben we gezien dat de uiteenlopende herinneringen die mensen aan de openbare ruimte kunnen hebben, eenvoudig terug zijn te brengen tot een beperkt aantal zintuiglijke waarden, zoals geuren, kleuren, licht-donkerovergangen en geluiden. Dit impliceert dat het appèl op herinneringen inderdaad **kan leiden** tot inrichtings- en beheerpraktijken die de sociale cohesie versterken – eenvoudigweg doordat mensen elkaar dan gemakkelijker en 'organischer' treffen in de openbare ruimte.

De eerlijkheid gebiedt ons te zeggen dat we de nadruk moeten leggen op 'kan leiden', want de stap naar daadwerkelijk inrichten en beheren is in deze verkennende fase uiteraard nog niet gezet. InnovatieNetwerk onderzoekt momenteel de mogelijkheden om die vervolgstap te verwezenlijken.

Dr. G. Vos,
Directeur InnovatieNetwerk

Inhoudsopgave

Voorwoord

Samenvatting **1**

Inleiding **5**

**1. Kwaliteitsbewustzijn:
het groene gemoed** **9**

**2. Kleurrijke innovatoren on tour:
een reisverslag** **15**

3. De oogst: vier ontwerpen **25**

**4. Vruchtbare aarde:
context en randvoorwaarden** **33**

5. In het vervolg **39**

**Deelnemers en meedenkers
aan 'Bestemming Nieuw Nederland'** **43**

Summary **47**

Samenvatting

Het project 'Bestemming Nieuw Nederland' is opgezet als een verkenning van mogelijkheden om in samenwerking met nieuwe en 'oude' Nederlanders tot een kleurrijke en hedendaagse inrichting van de openbare ruimte in Nederland te komen. Binnen de grote, vaak cultureel bepaalde, verschillen die tussen de diverse leeftijds- en bevolkingsgroepen in Nederland bestaan, is natuur vaak een bindende, universele kracht. Groene ruimten kunnen daarom een belangrijke functie vervullen bij de promotie van integratie, sociale cohesie en het welbevinden van burgers.

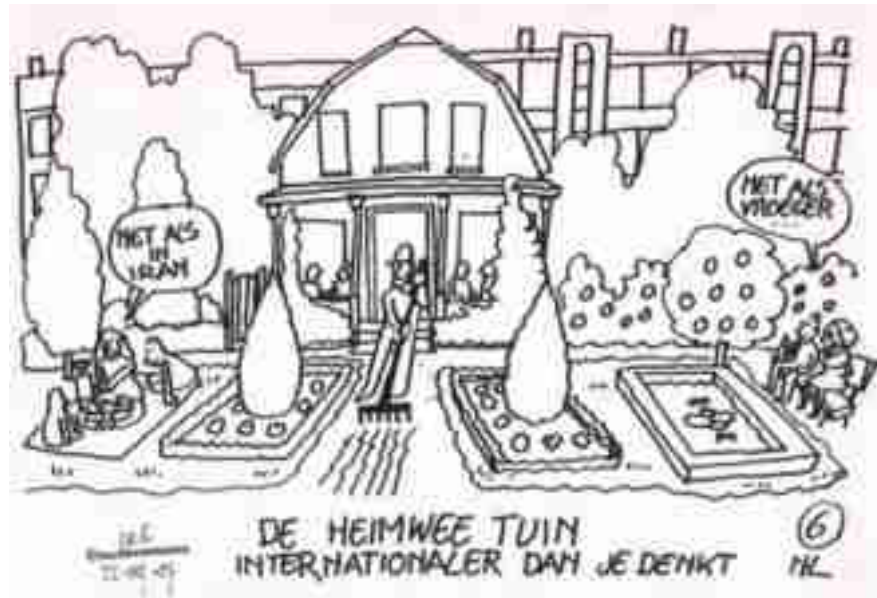
De deelnemers aan het project hebben eerst een bustour door Nederland gemaakt waarbij verschillende locaties werden bezocht, die elk illustratief waren voor specifieke vraagstukken binnen de ruimtelijke ordening. Vervolgens zijn tijdens een werkatelier innovatieve oplossingen voor de inrichting van de groene ruimte verkend. Tijdens de derde en laatste bijeenkomst zijn deze ideeën verder uitgewerkt, wat heeft geresulteerd in vier concrete inrichtingsontwerpen:

- Een 'sterrendak',
- Een geurplek,
- Een 'pluri-culti plein',
- Het groene vrijheidslint.

Hierbij is een nieuwe wijze van burgerparticipatie beproefd, waarbij afstand wordt genomen van de gangbare focus op doelgroepen en hun uiteenlopende, en soms met elkaar strijdende, wensen en verlangens. Juist door het in een groepsproces activeren en delen van de positieve herinneringen die mensen hebben aan de leefomgeving van hun jeugd, worden **universele** waarden naar boven gehaald. Deze universele waarden, bijvoorbeeld het belang van uitzicht of de waarde van geur, kunnen vervolgens dienen als basis voor een gemeenschappelijk gedragen inrichting van de groene, openbare ruimten.

'Bestemming Nieuw Nederland' leert dat participatie en sociale samenhang ook in de realisatiefase van de gezamenlijk ontwikkelde inrichtingsvoorstellen een belangrijke rol spelen. Daarbij is van belang dat aansluiting wordt behouden met het oorspronkelijke, op universele waarde geënte inrichtingsconcept, en dat de buurtbewoners ruimte en verantwoordelijkheid krijgen om realisatie en beheer, binnen vooraf vastgestelde randvoorwaarden, naar eigen inzicht en betrokkenheid gestalte te geven.

Bron: Beeldleveranciers

Nederland is hard op weg om dicht te slibben. Door de oprukkende verstedelijking is er steeds minder plaats voor groen, en dat terwijl er meer behoefte aan is dan ooit! Het Nederlandse ruimtedilemma vraagt om gewaagde, creatieve en **ongebruikelijke** oplossingen: jongeren die tuinieren op daken, overdekte wegen die als parken worden ingericht, plekken die het mogelijk maken de sterrenhemel te zien...

Door een slimme, multifunctionele en groene inrichting van de publieke ruimte kunnen we de sluipende maar hardnekkige trend van verstening wellicht keren. Naast de betrokkenheid van bestuurders en bedrijven, is daarvoor ook de betrokkenheid van burgers, boeren en buitenlui nodig. Om de benodigde innovatie mogelijk te maken, is het ook slim om gebruik te maken van de **import** van ideeën. Juist nieuwe Nederlanders kunnen mogelijk een sleutelrol in deze omslag vervullen. Vanuit hun uiteenlopende culturele en fysisch-geografische achtergronden hebben zij vaak verfrissende visies op de inrichting van de publieke ruimte. En de potentiële innovatieve kracht van een frisse blik is enorm.

Om die rijke bron van **innovatiekracht** te ontsluiten, zijn we met een gemêleerde en kleurrijke groep bewoners, creatieve geesten en deskundigen, een speels creatieproces aangegaan. Eerst hebben we een bustour door Nederland gemaakt, waarbij we een bezoek aan verschillende locaties hebben gebracht. Vervolgens hebben we tijdens een werkatelier innovatieve oplossingen voor de inrichting van de groene ruimte verkend. Tijdens de derde en laatste bijeenkomst hebben we deze ideeën verder uitgewerkt, wat heeft geresulteerd in vier concrete inrichtingsvoorstellen, waaronder een 'sterrendak' en een 'pluri-culti plein'. Naast deze ontwerpen zijn we als groep ook tot ietwat abstractere inzichten gekomen, die zijn doorvertaald in een agenda met aandachtspunten voor vervolgstappen.

Onze inzichten en omwegen, vergezichten en eindbestemming hebben we zowel in beeld als woord gevangen. Het hele proces – van bustour tot inrichtingsvoorstel – is gevolgd door een cameraploeg, die er een documentaire van heeft gemonteerd. In uw handen heeft u het geschreven document. Dit boekje laat zich lezen als een reisverslag, een creatieve **zoektocht** naar innovatie in de publieke ruimte, door te spelen met thema's als cultuur en identiteit, natuur, universaliteit en eigenheid. Op weg naar de inrichting van de toekomst...

I. Kwaliteits- bewustzijn: het groene gemoed

Nederland asfaltland?

Er is tegenwoordig veel publieke belangstelling voor de openbare ruimte en de maatschappelijk waarde van groen. Ook leeft er veel ontevredenheid over de openbare ruimte. Nederland wordt in de beleving van velen 'volgeplempt', met gedachteloze nieuwbouwwijken, zielloze industrieterreinen, uniforme bedrijfsparken en gigantische verkeersknooppunten. "Nederland verrommelt. Als het zo doorgaat, is binnenkort het oude Hollandse landschap verdwenen", stelde rijksbouwmeester Mels Crouwel onlangs in een interview in *NRC Handelsblad*.¹

Ook de Raad voor het Landelijk Gebied bezigt klare taal als het gaat om de groene kwaliteit van de publieke ruimte. In zijn advies 'Recht op groen' stelt de Raad: "De stedeling krijgt ook de komende decennia niet de groene leefomgeving die hij wil. Binnen vijf jaar worden in het stedelijk gebied 350.000 huizen gebouwd. Voor parken, singels, groene bermen of trapveldjes wordt echter te weinig ruimte gereserveerd."² Nog geen twee procent van de geplande nieuwbouw in de grote steden tot 2010 is bestemd voor groen. Tussen 1990 en 2005 is het bebouwde gebied in Nederland met twintig procent toegenomen. Een vierde van het platteland is 'visueel verstoord' door stedelijke bebouwing.³ Kortom: het tekort aan groen neemt toe. In de stad groeit de bebouwing vele malen sneller dan het groen.

De Volkskrant lanceerde dit jaar de Ruimtelijke Agenda, en kreeg honderden reacties. 'Wat verstaan we tegenwoordig onder de openbare ruimte? Een hufteerproof hanghok voor jongeren!' (...) 'Het groen wordt opgeofferd aan parkeerruimte en bebouwing' (...) Sceptis en irritatie voerden de boventoon bij veel deelnemers aan de Ruimtelijke Agenda", aldus het dagblad. De hoofdconclusie van de agenda, opgesteld door een panel van wijzen in directe interactie met het bredere

¹ *Afslagje hier, baantje daar. Gesprek met rijksbouwmeester Mels Crouwel over de 'verrommeling' van Nederland. NRC Handelsblad, 3 februari 2007.*

² *Recht op groen, Raad voor het Landelijk Gebied, 2006.*

³ *Natuurbalans 2006, MNP, RIVM.*

⁴ *Liever een plantsoen dan alweer een parkeerplaats. Special over de Ruimtelijke Agenda. De Volkskrant, 8 september 2007.*

⁵ *Niet langer met de ruggen naar elkaar. Een advies over verbinden. Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, 2005.*

⁶ *Marlet en Van Woerken, 2004, in: Recht op groen, Raad voor het Landelijk Gebied, 2006.*

⁷ *Zie www.hier.nu*

⁸ *Profijt van groen. Bea van Golen en Mirjam Koedoot, Stichting recreatie, 2006.*

⁹ *Profijt van groen. Bea van Golen en Mirjam Koedoot, Stichting recreatie, 2006.*

publiek, luidde: “Steek meer energie in hoogwaardige openbare ruimten, zoals mooie pleinen, parken en ander groen.” En: “Achterstandswijken bloeien pas weer op als de bewoners zich daar zelf medeverantwoordelijk voor voelen. Dat moet de woningcorporatie bevorderen.”⁴

De publieke ruimte als maatschappelijk domein

Publieke ruimtes vertegenwoordigen een relevant maatschappelijk domein en mogen daarom niet de gaten dichten in bestemmingsplannen – een vergeten hoekje hier, een nonchalant geplaatst bankje daar. Het is niet overdreven te stellen dat alle grote maatschappelijke thema's van het moment zich afspeelen in de ruimte die we met elkaar delen. Daar vindt bijvoorbeeld de integratie plaats: de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling benadrukt het belang van pleinen, parken en andere openbare ruimten voor het ontstaan van ‘publieke familiariteit’, zodat allochtonen en autochtonen elkaar spontaan en vanzelfsprekend kunnen ontmoeten.⁵ Tijdens gesprekken die Stichting wAarde-medewerkers met (o.a. allochtone) bewoners van de Utrechtse wijk Lombok voerden, werd meermaals verzucht: “Wat zou het toch fijn zijn als hier in de buurt een bankje was om elkaar te kunnen ontmoeten, een praatje te maken.” Ook voor de sociale cohesie – in de samenleving in het algemeen en op wijkniveau in het bijzonder – lijken juist de **ge-deelde** ruimtes van groot belang te zijn.

Maar ook wanneer we het hebben over een aantal actuele gezondheidsthema's, staat de publieke ruimte, en de manier waarop die is ingericht, in de belangstelling. Uit recent onderzoek blijkt dat de kwaliteit van onze lucht vooruitgaat door de aanwezigheid van groen; met name bomen zijn in staat uit de luchtstromen grote hoeveelheden fijnstof en uitlaatgassen af te vangen, en fungeren zo als een ‘groen filter’.⁶ Ook blijkt dat obesitas bij kinderen significant meer voorkomt in wijken waar weinig groen is dan in wijken met meer groen, en hierbij is gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-economische status. Er wordt momenteel dan ook door verschillende partijen gewerkt aan de ontwikkeling van ‘de gezonde wijk’, een wijk die dusdanig is ingericht dat deze de bewoners verleidt tot een gezonde leefstijl met meer beweging, meer ontmoeting en meer ontdekking.

Een andere, actuele maatschappelijke discussie in relatie tot de groene, publieke ruimte is die over klimaatverandering. Denk aan groene daken ter isolatie (en dus minder energiegebruik) en opname van CO₂. Of aan de klimaatbosjes, die niet alleen zuurstof produceren en CO₂ opnemen, maar die ook ‘tot nadenken stemmen en mensen oproepen zelf een bijdrage te leveren aan de oplossing van het klimaatprobleem’.⁷ Volgens de initiatiefnemers hebben deze bosjes naast een fysiek effect dus ook een maatschappelijk effect.

De groene kwaliteit van de publieke ruimte is ook actueel als we kijken naar de wensen van burgers. Het staat bijvoorbeeld bovenaan het verlanglijstje van de woonconsument.⁸ Het aanbod van groen vertaalt zich door in de marktwaarde van rood. Daarnaast is investeren in groen goed voor de economie: kwalitatief groen is direct van invloed op het vestigingsklimaat voor bedrijven, maar is ook indirect van invloed door het aantrekken van de ‘creatieve klasse’ die innovatieve ondernemingen aanzuigt.⁹ Kortom, in de openbare ruimte is groen goud:

van huizenprijzen tot stadsbinding, van gezondheid tot welbevinden, van sociale cohesie tot integratie.

Groen is goud, maar rood wint

Groen is misschien goud, maar uiteindelijk wint rood. Groen delft vaak het onderspit in de planvorming; vaak is het de sluitpost waarmee op het laatste moment financiële gaten worden gedicht. De projectontwikkelaar wil hogere winsten halen uit zijn project, de gemeente wil geld verdienen aan de grond, en de wethouder maakt zich er niet hard voor, omdat er niet voor gestemd is. Het bestuurlijke krachtenveld zit in de weg. Groen kost geld, terwijl rood geld oplevert – en dan is de rekensom natuurlijk snel gemaakt. Maar die rekensom gaat alleen op voor de korte termijn: het rendement van groen, dat zich niet direct in euro's uitbetaalt, maar op termijn wel degelijk maatschappelijk en economisch, wordt daarbij over het hoofd gezien. En intussen gaat het proces van dichtslibben en verstenen verder.

Ruimtelijke problemen kunnen niet langer het exclusieve domein van politiek en bestuur zijn. Het zijn algemeen maatschappelijke kwesties die bemoeienis vragen van alle partijen, hoe lastig dat ook is. Gemeenten, woningcorporaties en andere maatschappelijke organisaties hebben een sleutelpositie in de aanpak van dit vraagstuk. Naast politieke prioriteiten en bestuurlijke keuzen is het ook een kwestie van mentaliteit, van creativiteit, van kwaliteitsbewustzijn – op alle niveaus, van de individuele burger tot de projectontwikkelaar, van de sportvereniging tot de minister.

Kwaliteitsbewustzijn: het groene gemoed

De groene kwaliteit van de publieke ruimte is in veel opzichten essentieel voor een gezonde samenleving. Echter, net zo belangrijk en direct verweven met de kwaliteit van de ruimte zelf, is de **betrokkenheid** of het **gevoeld eigenaarschap** van de gebruikers bij die ruimte. Die betrokkenheid is cruciaal voor zowel de realisatie als het behoud van een hoogwaardige groene ruimte. Wanneer mensen geen binding met een ruimte hebben, zijn zij veel minder snel geneigd verantwoordelijkheid te nemen en te zorgen dat de ruimte netjes en mooi blijft.

De brede maatschappelijke aandacht voor het onderwerp is niet verrassend: de ingrepen in de ruimte hebben invloed op de manier waarop we ons voelen. Ons gemoed is onderhevig aan de ruimtes waarin we ons begeven, en de aan- of afwezigheid van groen is daarin een cruciale factor. De aanwezigheid van een boom, een paar geveltuintjes of wat klimop op de muren, kan zelfs de meest troosteloze buurten een veel vriendelijker aanzien geven. Vaak hoeven oplossingen ook niet veel geld of veel ruimte te kosten. Het is dan vooral een kwestie van creativiteit en betrokkenheid.

De ruimte heeft invloed op ons gemoed, maar tegelijkertijd is ook het tegenovergestelde waar: zoals filosofen betoogd hebben, is de publieke ruimte ook een **uitdrukking** van het collectieve gemoed, van het collectieve bewustzijn. Als Nederlanders – oude én nieuwe – creëren we gezamenlijk de publieke ruimte. Daarmee **weerspiegelt** die ruimte onze waarden, prioriteiten, voorkeuren, cultuur en identiteit. De openbare ruimte geeft enerzijds uiting aan onze vergetelheid, onze achte-

loosheid, ons gebrek aan eigenheid, en anderzijds aan onze inspiraties, onze vitaliteit en onze gezamenlijke drang naar schoonheid.

De oplossing laat zich dan waarschijnlijk ook vangen in één woord: **kwaliteitsbewustzijn**. Maarten Hajer, hoogleraar politicologie: “Het valt of staat ermee dat het kwaliteitsbewustzijn omhoog gaat, zowel bij burgers als bestuurders.”¹⁰ En Mariët Schoenmaker, directeur conceptontwikkeling bij projectontwikkelaar AM: “Ik denk dat we op een keerpunt staan. Mensen willen weg van de cultuur van afrekenbaar, meetbaar en rationeel. We moeten durven spreken over waarden als schoonheid, geschiedenis, beleving en trots. Dat vergt een andere mentale houding.”¹¹

Groen integreren

Die ‘andere mentale houding’ of dat ‘kwaliteitsbewustzijn’ is natuurlijk ook cultureel bepaald. Waar een autochtone Nederlander bij kwaliteit van het landschap en de groene ruimte denkt aan kronkelende dijken die boven het sappige groen van de weilanden uitsteken, aan de uiterwaarden van een rivier, aan knotwilgen wellicht, aan fietsen en wandelen, heeft een nieuwe Nederlander afkomstig uit bijvoorbeeld de Sahel of de Cariben, vaak een volstrekt andere beleving van dezelfde ruimte. Die andere culturele en fysisch-geografische achtergrond brengt dus als vanzelf een kleurrijk perspectief op de inrichting van de publieke ruimte met zich mee. Illustratief hiervoor is de ervaring van Arjen Buijs, docent en onderzoeker aan de Universiteit van Wageningen. Hij liet een groep overwegend buitenlandse studenten nieuwe inrichtingsplannen voor de Nederlandse uiterwaarden maken – zij kwamen met de gekste ideeën. “Zo stelde een Aziat voor om rijstterrassen aan te gaan leggen. Daar zouden wij nou nooit opkomen.”

Het is dan ook niet verwonderlijk dat uit onderzoek blijkt dat veel nieuwe Nederlanders aanzienlijk minder met het Nederlandse landschap hebben dan autochtone Nederlanders, dat zij minder gebruikmaken van parken en recreatieterreinen, en minder bekend zijn met de Nederlandse natuurgebieden.¹² Tevens blijken zij vaak andere culturele tradities ten aanzien van natuurbeleving te hebben, waardoor zij zich in Nederland niet altijd uitgenodigd voelen van het recreatiegroen gebruik te maken. Zo worden in de islam honden als onrein gezien, waardoor veel parken voor hen niet goed toegankelijk zijn. Veel nieuwe Nederlanders wonen in (de grote) steden en weten de weg naar het groen niet goed te vinden. De publieke en groene ruimte in Nederland is in veel opzichten dus niet goed afgestemd op een groeiend deel van de Nederlandse bevolking.

Maar groen – en in bredere zin natuur – blijkt wel degelijk een grote rol te spelen in het leven in, en de herinnering aan, het land van herkomst van veel nieuwe Nederlanders. Vooral stadsgroen is potentieel dan ook een belangrijk middel om zich in Nederland thuis te voelen en hier te **aarden**.¹³ Daarnaast tonen de ideeën van de studenten van Buijs dat inbreng van nieuwe Nederlanders in de inrichting van de ruimte wel eens tot grotere creativiteit en inventiviteit zou kunnen leiden.

Betrokkenheid van nieuwe Nederlanders bij de inrichting van de openbare ruimte doet het mes aan twee kanten snijden. Door een grote diversiteit aan fysisch-geografische achtergronden en een rijkdom

¹⁰ *Liever een plantsoen dan alweer een parkeerplaats. Special over de Ruimtelijke Agenda. De Volkskrant, 8 september 2007.*

¹¹ *Liever een plantsoen dan alweer een parkeerplaats. Special over de Ruimtelijke Agenda. De Volkskrant, 8 september 2007.*

¹² *Een andere kijk op groen. Beleving van natuur en landschap in Nederland door allochtonen en jongeren. A.E. Buijs, F. Langers, S. de Vries, Alterra, 2006.*

¹³ *Nieuwe Nederlanders Natuurlijk. Een groene visie op integratie; een multiculturele kijk op milieu. Annick de Witt, Stichting wAarde, 2006.*

aan culturele tradities rond natuurbeleving is er meer kans op innovatie en creativiteit. Tegelijkertijd wordt zo voorzien in een betere afstemming van de openbare ruimte op een aanzienlijk deel van de Nederlandse bevolking. De kunst is dan om dat niet te doen ten koste van de 'Nederlandse eigenheid', maar juist op een manier die gebaseerd is op breed gedeelde, universele waarden en die zo de verschillende culturele perspectieven met elkaar weet te verbinden.

2.

Kleurrijke innovatoren on tour: een reisverslag

Hit the Road

Donderdag 20 september 2007: Vandaag gaan we, met de Nieuwlandbus van Forum, op 'tournee' langs verschillende groengebieden in en rond Amsterdam, om te kijken naar de inrichting van de publieke groene ruimte. Met een bont gezelschap van 'oude' en 'nieuwe' Nederlanders – onder wie mensen uit Marokko, Turkije, Noord-Amerika, België en Spanje, maar ook uit Friesland, Zeeland, Noord-Holland en Gelderland. Het doel is helder: nieuwe Nederlanders komen vaak uit gebieden met een heel andere natuur, geografie en openbaar groen dan zij hier in Nederland aantreffen. Kunnen we hun herinneringen, ervaringen en ideeën gebruiken om hun nieuwe land mooier, rijker en gevarieerder te maken? Kunnen we juist vanuit onze uiteenlopende culturele en fysisch-geografische achtergronden tot innovaties in de publieke ruimte komen?

Het Diemberbos: een goed voorbeeld?

In het Diemberbos worden we, in de stromende regen, opgewacht door Ruud Grondel, wethouder groen bij de gemeente Diemen, en Niek Bosch, planologe bij de gemeente Amsterdam. We lopen een stukje het bos in. Hier vertellen ze ons iets meer over de geschiedenis van het bos. Het Diemberbos is een veenrijk gebied; er zijn zelfs 6.000 jaar oude eiken ontdekt die in het veen zijn gezakt. Een stuk van het bos staat bekend als het Telegraafbos, omdat het ooit gesponsord is door dagblad *De Telegraaf*. Het bos is aangeplant voor papierproductie en heeft een vrij kunstmatig karakter; het oogt als een geordend en overzichtelijk geheel. Het Diemberbos ligt ingeklemd tussen de A1, de A9 en de spoorlijn Amsterdam-Amersfoort, en dat is goed te merken wanneer we een rondje om het bos rijden: we gaan van industrieterrein naar snelweg, naar snelweg. Ondertussen vliegen de vliegtuigen over. Iemand vraagt zich af of het Diemberbos eigenlijk wel bestaat...?

Grondel en Bosch vertellen in de bus over het inspraaktraject dat gevoerd is om het Diemberbos opnieuw in te richten. Er is onder andere gekeken naar de bewoners in Amsterdam-Zuidoost. Uit de diverse groeps gesprekken bleek dat Surinamers vrijwel hetzelfde recreatiegedrag hebben als autochtone Nederlanders. Bij Ghanezen bleek dat echter weer heel anders te zijn; zij zijn nog veel korter in Nederland. Zij vinden het moeilijk om in het bos te komen (slecht openbaar vervoer) en ze vinden dat er weinig te doen is. Het was lastig om de Ghanese groep te benaderen; zij geloofden niet dat hun inbreng wat uit zou maken. Uiteindelijk is ervoor gekozen om mensen een vergoeding te geven voor hun deelname, en toen kwamen er opeens wel veel mensen...

De deelnemers aan de bustour gaven aan: in Amsterdam-Zuidoost zijn al drie recreatiegebieden, dus laat dit gebied vooral **natuurlijk** blijven. Waar het Bijlmerpark en het Gaasperpark typisch plekken zijn voor evenementen en activiteiten, moet het Diemberbos geen pretpark worden. Het is een natuurlijk uitloopgebied van Amsterdam, en zo moet het ook blijven. Maar wat meer levendigheid is welkom: mensen, en ook horeca. De topdrie van gewaardeerde voorzieningen zijn: 1) Wandelen en fietsen; 2) Speelgelegenheid voor kinderen, in combinatie met een wandelroute voor de ouders; 3) Meer spanning en avontuur in het bos, bijvoorbeeld in de vorm van kronkelpaden en laarzenpaden.

Boeren op de Stelling van Amsterdam

In Fortboerderij Dijkzicht worden we ontvangen door Paul Bos, 'manager in natuurtalent en ondernemende boerenzoon', zoals hij zichzelf noemt. Hij vertelt ons over de plek waar we ons bevinden. De fortboerderij is gevestigd in een monumentale Genieloods in de Haarlemmermeer, een drooggemalen polder die deel uitmaakte van de Stelling van Amsterdam. De hele polder kon onder water gezet worden als het nodig zou zijn om de stad Amsterdam te beschermen. De Stelling van Amsterdam bestaat uit 41 forten op het land en het eiland Pampus. Bos ziet deze Stelling als een mooi voorbeeld van het inzetten van de natuur om jezelf te beschermen. De Geniedijk bij de boerderij is twaalf kilometer lang en is bedoeld om te voorkomen dat het hele gebied tot aan Osdorp zou onderlopen. Bos heeft op de boerderij Schoo-

nenbekers, Drentse heideschappen die heel goed voor zichzelf kunnen zorgen. Ze hebben zelfs in de lammertijd eigenlijk geen hulp nodig.

17

We krijgen een geweldige lunch met – voor een groot deel – producten van de boerderij. De wc roept hilariteit op. Die is op zolder achter een stapel hooibalen (geen deur...). Het is een open vat met een wc-bril erop. Als je geweest bent, moet je de boel afdekken met een paar scheppen zaagsel. Hij stinkt overigens niet...

Tijdens de lunch komen de gesprekken los over het groen in de eigen omgeving. Maria Dolores vertelt over een park in Amsterdam-West, de Twisken. Een mooi park waar vroeger vooral autochtonen kwamen, en geleidelijk aan steeds meer andere groepen. Er heerste een goede sfeer: er kwamen allochtone jongeren voetballen, gezinnen picknicken, men deelde hapjes met elkaar, er was echt sprake van uitwisseling en contact. Zijzelf ging er ook vaak heen met vrienden. Maar toen werd het beleid ineens veranderd en nu moet je entree betalen voor het park, en parkeergeld. Tien jaar geleden werd er gezegd: 'Dit park is voor jullie'. Nu lijkt het wel alsof het park er voor de gemeente is.

Na de lunch besluit Bos dat we maar eens buiten moeten gaan kijken; het regent immers niet meer. Hij vertelt dat we met minder land steeds meer moeten doen, en dat dat ook mogelijk is. Hij geeft voorbeelden van nieuwe manieren om te boeren. Zo is er in de buurt een maïsdoolhof. Dat kost de boer wat maïsopbrengst, maar zorgt wel voor nieuwe recreatiemogelijkheden, en dus inkomsten. Ook is er een coöperatie van boeren in de Haarlemmermeer, met streekproducten.

Bos ontvangt ook bedrijven voor inspiratiedagen en coaching. "Het is altijd weer leuk om met managers de schapen te hoeden. Dan doen ze het hek open voor de schapen en blijven ze zelf in de opening staan. Dan gaan die schapen er natuurlijk niet langs... Zo kun je mensen fijntjes duidelijk maken dat ze ook ruimte moeten maken voor hun werknemers. Vaak als managers gaan lopen met de schapen, willen ze zo snel mogelijk naar het eindpunt. Ze gunnen die schapen geen kans

¹⁴ Zie ook www.boerbos.nl

om te eten. Als je dat de hele tijd doet, dan heb je geen kudde meer aan het eind. Dat is ook een manier om ze iets duidelijk te maken over hun eigen, dagelijkse werk.”¹⁴

De binnentuinen van Bos & Lommer

We worden ontvangen in het buurtcentrum in de Kijkduinstraat, midden in prachtwijk Bos & Lommer in Amsterdam. Mostafa el Filali, adviseur groen en diversiteit, en Peter Blonk, projectleider Sociaal Beheer bij woningcorporatie Woonmaatschappij¹⁵, vertellen ons iets over het gebied. Bos & Lommer heeft 30.000 inwoners, van wie ongeveer 60% met een mediterrane achtergrond, en verder nog heel veel andere culturen. Er heerst grote werkloosheid. El Filali: “Dat is natuurlijk een probleem, maar het heeft ook een positieve kant, want er zijn veel mensen die tijd hebben om te helpen bij het beheer van de wijk.”

¹⁵ Zie ook www.woonmaatschappij.nl

El Filali: “Bos & Lommer heeft veel groen, maar slechts weinig daarvan is toegankelijk (zie kaartjes). In een groot deel van de binnentuinen ligt afval. De tuinen worden niet gebruikt en de kinderen moeten dus op straat spelen. Dat leidt weer tot wrijvingen en overlast. Beleidsmedewerkers geven vaak aan dat de kinderen problematisch zijn. Maar die kinderen hebben gewoon geen ruimte om zich uit te leven en zich in vrijheid te ontwikkelen. De ervaring leert ook dat zodra je gaat praten over ‘iets met het groen doen’, er weerstand is. Bewoners zijn bang dat je de overlast van de straat nu ook nog naar achteren gaat halen. De woningcorporatie denkt dan al snel: er is geen draagvlak. Maar als kinderen zich op het binnenterrein kunnen vermaken, is er waarschijnlijk juist minder overlast.”

Bron: Mostafa.

Blonk: “Als woningcorporatie gaan we eerst ‘achter de voordeur’ kijken. Van deur tot deur vragen wat er speelt, en dan samen met bewoners het complex opknappen. Hierbij gaan we werken aan gemeenschappelijke ruimten, verbetering van het sociaal beheer, ondersteuning van buurtinitiatieven, en verbetering van de binnentuin en de aangrenzende balkons. Voor de binnentuinen wordt een ontwerpwedstrijd voor landschapsarchitecten uitgeschreven. Het plan van eisen wordt bepaald door de bewoners zelf. Zij kiezen uiteindelijk ook het winnende ontwerp. Uitdagingen hierbij zijn het creëren van draagvlak, het omgaan met verschillende culturen en wensen, en het beheersvraagstuk.”

Vanuit de deelnemers: “Je kunt eigenlijk alleen goed ontwerpen als je het *met* bewoners doet. En niet aan de hand van wat bewoners willen. Let daar goed op als je hiermee aan de slag gaat.” Kunstenaar Rini Biemans: “In Rotterdam doen we eigenlijk voornamelijk beheer op het proefpark. We hebben geen ontwerp, maar richten de boel stukje voor stukje in vanuit de functionaliteit. Het resultaat is redelijk onvoorspelbaar – soms werkt het ook niet – maar we doen het in elk geval wel samen met de bewoners.” Innovatie-Netwerk-projectleider Hans Rutten: “Eigenlijk moet je het hele idee van draagvlak overboord zetten. Je moet nu kijken naar hoe ideeën kunnen bloeien en groeien, dan heb je over 10 jaar wellicht die sociale cohesie. En een tuin, maar dat is dan feitelijk bijzaak.” Kunstenaars/Vormgeefster Anke Wijnja: “Het ligt ook helemaal aan de manier waarop je het brengt. Een voorbeeld: in Nederlands staan bordjes met daarop ‘Verboden het gras te betreden’; in Frankrijk staan er bordjes met daarop ‘Respecteer het gras’. Dan is het dus je eigen keuze wat je op het gras doet en hoe. Dat is een heel interessant verschil.”

We gaan een van de binnentuinen van Bos & Lommer in. Daar valt niet veel meer te zien dan een paar bomen, struiken, een grasveldje, een smal tegelpad en toegangspoorten. Waar zijn de bewoners? Twee kindjes hangen met hun moeder belangstellend over een balustrade op één-hoog. De duidelijk *nieuwe* Nederlanders wonen er al een tijdje, maar weten niet dat zij ook de tuin in kunnen. “Is deze tuin ook van *ons* dan?”, wil het meisje weten. Zij en haar moeder zijn verbaasd over het antwoord van Blonk: maar natuurlijk, jullie hebben zelf de sleutel! Dit kleine gesprek bracht ons direct tot de prangende vraag: van wie en voor wie is het openbaar groen? Architecten die met schitterende ontwerpen komen, lossen dat probleem niet op. Wie doen dat dan wel? En hoe dan?

Werkatelier in een oude scheepswerf

Zaterdag 22 september 2007: Twee dagen is dezelfde groep weer bij elkaar, ditmaal in een oude scheepstimmerwerf, op Prinseneiland, in het hartje van Amsterdam.¹⁶ Een authentiek ogende buurt met pittoreske grachtjes, bruggetjes, oude panden, werven en overal groen. Door kleine geveltuintjes, bomen in grote potten, en klimplanten tegen de muren, oogt de buurt groen en weelderig, ondanks dat de meeste mensen geen voortuin hebben. Vanuit de scheepswerf kijken we uit op de Bickersgracht. Het is een mooie dag en de zon breekt regelmatig door, schitte-

¹⁶ Zie: www.dekleinewerf.nl

rend op het water. Aan de andere kant van de gracht lijkt er een soort gemeenschappelijke buitenruimte te zijn. Hier hangen wat jongeren, en er lopen zelfs wat geitjes die gemoedelijk mekkeren.

De dag wordt geleid door mensen van Forum. Karen Beelaar en Chris Veldhuysen nodigen ons uit om na te denken over inspiratie en ideeën die we hebben opgedaan op de bustour, twee dagen geleden. Al snel ontstaat er veel discussie. De aanwezigen blijken het over een aantal zaken grondig oneens te zijn. intercultureel adviseur Chaib Lajlufi stelt onomwonden dat Nederland door de meeste nieuwkomers juist als heel groen wordt ervaren (sommigen zijn bijvoorbeeld afkomstig uit de woestijn) en dat gebrek aan groen dus geen belangrijk thema voor hen is. Zo organiseerde hij ooit een uitstapje voor nieuwkomers naar de duinen. Dat werd niet echt op prijs gesteld: de groep had liever de stad verkend, dat vonden ze nuttiger. Anderen hebben juist ervaringen met excursies in de natuur die heel erg op prijs gesteld werden; mensen vonden het heerlijk, gaven aan geen weet te hebben van deze kant van Nederland en genoten van geuren en kleuren.

Een ander discussiepunt is de strijd tussen proces en product. Een aantal mensen geeft aan het ontwikkelen van ‘innovatieve concepten’ niet interessant en niet zinvol te vinden. Groenontwerper Hans Pijls: “Spannende ideeën ontwikkelen, dat kan iedereen, daar is geen gebrek aan. Het gaat bij de inrichting van de buitenruimte om de wensen van de gebruikers. De ideeën van de ontwerper staan daarbij op de achtergrond. De uitdaging ligt dus niet in het product, maar in het proces: hoe krijg je mensen zo ver dat ze mee gaan denken, mee gaan doen, verantwoordelijkheid nemen?” Anderen brengen hier tegen in dat het ook een wisselwerking is. Stichting wAarde-projectleider Annick de Witt: “Natuurlijk is het proces van vitaal belang, maar we hebben ook inspirerende beelden en concepten nodig, zodat mensen zich uitgenodigd voelen, zin krijgen om mee te gaan doen, uitgedaagd worden. Zolang je niet weet wat je mist, kun je er ook niet naar op zoek gaan.”

Er wordt in groepjes gewerkt aan het ontwikkelen van verschillende ideeën. Sommigen houden zich bezig met de procesmatige en beheerskant, terwijl anderen op zoek zijn naar concepten die mensen weer in verbinding brengen met hun natuurlijke leefomgeving, die uitdagen om uit de routines te breken en iets nieuws te beleven. Peti Buchel, tekenaar bij **Beeldleveranciers**¹⁷, zit de hele dag driftig te tekenen. De vele discussies, gesprekken, gedachten, inspiraties, vragen en twistpun-

¹⁷ Zie www.beeldleveranciers.nl

ten worden via haar potloden vertaald in een beeld. Aan het eind van de dag hangt de hele muur vol. De tekeningen getuigen van humor, maar ook van de veelheid aan ideeën die bestaan over de inrichting van de publieke ruimte in een multiculturele context.

Om vier uur arriveert Ahmed Marcouch, stadsdeelvoorzitter van Slotervaart. De verschillende groepjes presenteren hun resultaten, aan de hand van schetsen en ontwerpen. Zijn reactie op de ontwerpen, ideeën en discussies is opvallend. Ambigu. In zijn vorige periode als bestuurder had hij onder andere de portefeuille Ruimtelijke Ordening. Hij geeft aan dat hij het belang van groen voor de stad zeker inziet, ook in termen van integratie. Ook is hij van mening dat je nog te weinig culturele diversiteit ziet als je in de natuur komt. Er twinkelt iets van natuurliefde, misschien zelfs heimwee, in zijn ogen. Het gevoel met de omgeving is belangrijk voor mensen. Om je ergens thuis te kunnen voelen, heb je dat nodig. Natuur ontspant je, stelt je op je gemak. Een van de geopperde ideeën, het groene vrijheidslint – een stoepregelbrede groene strook door de wijk leidend naar het dichtstbijzijnde park of plantsoen¹⁸ – spreekt hem dan ook erg aan. “Dat concept gaat uit van non-verbale communicatie, en werpt dus geen taalbarrières op. Het is daarmee uitermate geschikt voor multiculturele wijken. En het herinnert mensen er ook aan dat er altijd een mogelijkheid is een weg te vinden uit de drukte en hectiek van de stad, naar een plekje waar het rustig en groen is.”

Tegelijkertijd ziet hij, vanuit zijn positie als stadsvoorzitter, bezwaren. Zijn hoogste prioriteit is veiligheid. In Slotervaart zijn er op dit moment nogal wat problemen op dat gebied. Ideeën voor binnenterreinen vindt hij leuk, maar hij heeft ook twijfels bij het openstellen van zulke terreinen. In Slotervaart is dat bijvoorbeeld niet haalbaar. Er wordt juist geprobeerd te zorgen dat er zo min mogelijk plekjes zijn waar potentieel probleemgevende jongeren zich kunnen verschuilen. Die pogingen botsen met het zorgen voor meer groen. Voor sommige aanwezigen is het schokkend dat er zo wordt gedacht over de buitenruimte. Ze hebben begrip voor de positie van Marcouch, maar vinden toch dat dit de verkeerde weg is. De stad zal er alleen maar onpersoonlijker en onplezieriger door worden, wat wellicht de problemen alleen nog maar vergroot.

Villa Augustus: de omslag

Dordrecht, dinsdag 6 november 2007, 12.30 uur: Het eerste wat ons opvalt als we arriveren, zijn de prachtige, bijna sprookjesachtige torentjes op het dak van de watertoren. We weten het gelijk zeker: Villa Augustus¹⁹ is de perfecte locatie voor deze dag.

¹⁸ Zie hoofdstuk drie voor de uitleg en uitwerking van dit idee.

¹⁹ www.villa-augustus.nl

Villa Augustus is een inspirerend voorbeeld van vernieuwende architectuur en inrichting, met oog voor kwaliteit en liefde voor de omgeving. De historie van het gebied – gelegen op een voormalige drinkwaterleidingsterrein – is op bewonderenswaardige wijze geïntegreerd met moderne, hippe en kunstzinnige elementen. Onze bijeenkomst vindt plaats in de moestuinzaal van de watertoren, een prachtige ruimte waarin oud en nieuw op gedurfde wijze met elkaar verweven zijn. Maar ook natuur en cultuur gaan hier een creatieve en spannende relatie met elkaar aan. Villa Augustus biedt uitzicht op het knooppunt van de rivieren de Beneden Merwede, de Noord en de Oude Maas, en de verschillende gebouwen zijn omgeven door een heerlijke tuin, inclusief een moestuin. De groenten die hier verbouwd worden, vind je 's avonds weer terug op je bord in het restaurant, of bij de producten in het winkeltje.

De opgave die we onszelf voor vandaag gesteld hebben, is de stap maken van 'vaag idee' naar uitgewerkt voorstel dat staat als een huis. Met een kleine groep creatieve, deskundige en betrokken mensen ontwikkelen we ideeën die de wensen van bewoners in het algemeen en nieuwe Nederlanders in het bijzonder weerspiegelen – maar nog meer dan dat: ontwerpen die zelf inbreng vergen, die betrokkenheid genereren, die zonder de betrokkenheid van bewoners niet eens tot stand kunnen komen. Integraal onderdeel is dus dat ze aanzetten tot participatie.

Na veel creatief knip-, plak- en tekenwerk, liggen er enkele uitgewerkte voorstellen, gevisualiseerd in de vorm van schetsen, ontwerpen en driedimensionale maquettes. De groepjes presenteren hun resultaten aan Jacqueline Gommans, projectmanager van de prachtwijk Wielwijk bij de gemeente Dordrecht, en Arthur Oerlemans, vestigingsdirecteur van woningcorporatie Woonbron. Gommans en Oerlemans werken in Dordrecht gezamenlijk aan een groot herstructureringsproject van de wijk Wielwijk, en zijn daarbij op zoek naar de kleurrijke inbreng van de bewoners. Ook Jeroen Vis, die als medewerker van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit direct betrokken is bij tal van initiatieven met betrekking tot 'Groen in en om de stad', is hierbij aanwezig.

De resultaten (zie hoofdstuk drie voor de uitleg en uitwerking van het **Sterrendak**, het **Pluri-culti plein** en de **Geurplek**) zijn verrassend – het valt iedereen op dat de ontwerpen gebaseerd zijn op multifunctionaliteit door eigen inbreng en de esthetiek van de natuur. Gommans en Oerlemans: “Wat ons zo opvalt aan deze ontwerpen is dat er uitgegaan wordt van universele waarden. De ideeën zijn gebaseerd op zaken als lucht en water, terwijl we normaal altijd denken vanuit doelgroepen en functies. En dat zorgt natuurlijk ook voor een bepaalde verkering, of versnippering: het speeltuintje hier, de sportplek daar, rust en sociale ontmoeting weer ergens anders. Het probleem daarmee is ook dat je vaak dingen voor langere tijd vastlegt – als er een speeltuintje wordt gemaakt, is dat vaak al na een paar jaar niet meer bruikbaar – terwijl als je de ontwerpen open en voor de bewoners zelf invulbaar houdt, zo'n plek met de wijk en de ontwikkelingen in de wijk mee kan groeien. En juist dat zorgt ook weer voor betrokkenheid. De vrijheid die mensen daarmee krijgen, genereert verantwoordelijkheid.”

Gommans en Oerlemans zeggen de realisatie van een **Geurplek** toe – die is goed in het bestaande beleid in te passen. Het idee van een plek waar je kunt zitten, omgeven door heerlijke geuren, spreekt hen beiden erg aan. Maar ook de andere ontwerpen vinden ze interessant; ze zijn mogelijk in een experimenteertraject te passen dat ze voor de komende jaren uitgestippeld hebben. Er worden gelijk afspraken gemaakt om verder te praten en denken.

3.

De oogst: vier ontwerpen

De opvallendste bevinding van het uitgebreide groepsproces is dat de verschillende culturele visies en voorkeuren niet per se op gespannen voet met elkaar staan, maar dat zij elkaar juist vinden in een aantal **universele** waarden, die direct aan de **natuur** ontleend worden. Natuur als de universele dimensie van cultuur, en daarmee ook als de verbindende schakel tussen culturen en mensen. Een voorbeeld: het sterrendak is gebaseerd op een breed gedragen verlangen naar ruimte en weidsheid, naar het kunnen zien van de sterren en zonsop- en zons- ondergangen, naar het over de stad heen kunnen kijken om, al is het maar voor even, boven de hectiek uit te kunnen stijgen... Iedereen, ongeacht cultuur of achtergrond, kon zich hier in vinden.

Dit inzicht deed denken aan **Cradle to Cradle**, een vormgeversfilosofie die in essentie gebaseerd is op het aanwenden of nabootsen van de intelligentie en efficiëntie die de natuur eigen is. Zoals de 'ontdekkers' van dit principe zelf zeggen: "*Why not take nature itself as our model?*" Ook voor de inrichting van de publieke ruimte ligt hierin een mooie uitdaging. Hoe gebruik je, in synergie met de rijke cultuurhistorische traditie die ons land zo bijzonder maakt, de 'universele' kwaliteiten van ruimte en natuur op een locatie als leidraad voor de inrichting van de publieke ruimte in Nederland? Werkenderwijs werden, in lijn met deze bevindingen en overwegingen, vier verrassende ideeën uitgewerkt.

1. Sterrendak

Het uitgangspunt is simpel en wordt breed gedragen: stadsbewoners missen vaak een plek waar ze naar de horizon kunnen kijken, waar ze de ruimte kunnen beleven, de zon zien op- en ondergaan en 's nachts de sterren aan het firmament kunnen zien twinkelen. Nieuwe Nederlanders uit tal van verschillende landen hebben hun verlangen en behoefte hiertoe uitgesproken, en ook tal van 'geboren Nederlanders'

missen de ruimte en de nacht. Het ontwerp dat aan dit verlangen tegemoet komt, is simpel: creëer een plekje bovenop een flatgebouw waar bewoners kunnen samenkomen en over de stad heen van ruimte en sterren kunnen genieten.

Kritieke succesfactoren

1. De vormgeving is simpel en betaalbaar. Géén prachtige ontwerpen waar iedereen wel enthousiast over is maar die uiteindelijk te duur of ingewikkeld zijn en die daardoor nooit gerealiseerd zullen worden.
2. Betrokkenheid van de bewoners is integraal onderdeel van het ontwerp en proces. Het Sterrendak is tenslotte bedoeld voor de bewoners en zal in belangrijke mate ook door de bewoners 'gedragen' en beheerd moeten worden.
3. Veiligheid (op grote hoogte) is belangrijk. Nederland kent nauwelijks een traditie van daktuinen en dakterrassen, waardoor rond het thema 'veiligheid' veel koudwatervrees te verwachten is.

Simpel en betaalbaar

Met het oog op de eerste kritieke succesfactor werd snel afgestapt van prachtige koepel- en piramidevormige schetsontwerpen en werd het idee teruggebracht tot zijn meest elementaire vorm: een plat dak, met daarop een eenvoudige 'plantenkas' annex 'orangerie' waarin mensen kunnen vertoeven en, op vlonders, een uitloop naar buiten met een bankje en een railing. Groot voordeel van dit ontwerp is dat plantenkassen en 'orangeries' reeds in vele soorten en maten op de markt zijn, waardoor er niet een hele nieuwe productielijn moet worden opgezet, maar de beoogde behuizing eenvoudig kan worden ingekocht.

Bron: Verschoor en Busser

Bron: Ploni Sikkes

Eenvoud en betrokkenheid

Eenvoud en betrokkenheid zijn sleutelwoorden bij het beheer van gezamenlijke ruimten in flats. Voorstel is om het sterrendak niet zomaar ergens te realiseren, maar de bewoners eerst zelf betrokkenheid te laten tonen, voor ze het dak 'cadeau' krijgen. Dit kan door middel van een prijsvraag waarin bewonersgroepen van een flat of portiek zelf aangeven wat ze willen en hoe ze e.e.a. willen inrichten en beheren. De een-

voudige opzet van het sterrendak leent zich goed voor inbreng van bewoners – denk aan het zelf neerzetten van planten, een sterrenkijker, een theeservies of een loungebank. De winnende groep dient een bewonerseenheid te zijn, en alleen zij krijgen de sleutel tot het dak. Indien bewoners verhuizen en betrokkenheid (al dan niet tijdelijk) afneemt, kan de woningbouwcoöperatie het sterrendak ‘strippen’ tot zijn eenvoudigste vorm (orangerie met bankje), waardoor verloedering voorkomen wordt en het sterrendak functioneel, netjes en veilig blijft, tot zich een nieuwe groep betrokkenen meldt. Desnoods kan de orangerie zelfs naar een andere locatie verplaatst worden.

Veiligheid

Nederland is geen sterrendak gewend en veel bestuurders en coöperaties zullen zich meteen afvragen of ze zich geen ellende op de hals halen met mogelijkheden dat mensen van het dak afvallen/springen. Dit is een punt van aandacht waar diverse kanttekeningen bij te maken zijn. Ten eerste: als gewerkt wordt met plexiglas of onbreekbaar glas en voldoende hoge balustrades/borstweringen, is de ‘objectieve’ veiligheid niet meer of minder in het geding dan op een willekeurig balkon op hoge verdiepingen in de flats; zeker indien – conform het voorstel – alleen bewoners toegang tot het sterrendak krijgen. Met betrekking tot de ‘subjectieve’ veiligheid – want wat doet het met mensen als ze opeens boven op een dak staan? – is het relevant dat ervaringen in landen waar daktuinen en dakterrassen gebruikelijk zijn (zoals Griekenland en Marokko), leren dat mensen een dergelijke ruimte al snel heel normaal vinden.

Concrete uitwerking van het plan zal locatiespecifiek en in samenwerking tussen de coöperatie en bewoners plaats dienen te vinden. Op deze wijze is een uniek en aansprekend ontwerp op relatief eenvoudige, betaalbare en veilige wijze realiseerbaar.

2. Pluri-cultiplein

Wanneer je, zoals in Nederland vaak het geval is, te maken hebt met een beperkte ruimte waar uiteenlopende (groepen) mensen gebruik van maken, is multifunctionaliteit en flexibiliteit van groot belang. De ruimte moet mogelijkheden bieden voor sport en spel, voor ontspanning en ontmoeting, voor stilte en dynamiek. Juist omdat mensen met verschillende culturele achtergronden en uiteenlopende smaken en stijlen van het plein gebruik maken, is het van belang te kiezen voor een ontwerp dat gebaseerd is op vormen of symbolen die door alle groepen herkend en gewaardeerd worden. Het pluri-cultiplein is dan ook gebaseerd op twee kernelementen: 1) multifunctionaliteit en flexibiliteit; en 2) de universele esthetiek van de natuur.

Multifunctionaliteit en flexibiliteit

Het plein is opgezet als een soort Legoland: het is flexibel door de bewoners zelf in te richten, al naar gelang de wensen van de bewoners, de verschillende seizoenen, de verschillende tijdstippen op de dag. De basisstructuur van het plein is eenvoudig: een grote, centrale boom in het midden die het plein een groen en prettig aanzien geeft en een podiumachtig plateau aan de zijkant, waarop gezeten, gespeeld, en zelfs opgetreden kan worden. Mobiele bomen en mobiele banken zorgen voor de flexibiliteit: de bewoners gebruiken deze om het plein, in on-

derlinge overeenstemming, vorm te geven aan de hand van de wensen van de verschillende gebruikersgroepen. Juist wanneer mensen zelf, in gezamenlijkheid, hun eigen binnentuin kunnen inrichten en vormgeven, doet dat een appèl op hun gevoel van verantwoordelijkheid, en creëert dat sociale cohesie.

De universele esthetiek van de natuur

De vormgeving van het plein is gebaseerd op ‘de esthetiek van de natuur’. Zo is er gekozen voor één universele vorm die op verschillende plaatsen terugkomt: deze elegante bladvorm wordt gebruikt als uitnodigende toegangspoort naar het plein, maar doet ook dienst als basisvorm van het mobiele meubilair.

Een waterwand: zowel multifunctioneel als esthetisch

Waterberging gaat een steeds groter thema worden in Nederland. Om die reden is het pluri-cultplein voorzien van een ‘waterwand’ als grondoppervlak – d.w.z. een waterbuffer met daarboven een transparant grondoppervlak. Esthetisch is dit fantastisch en erg spannend: het is een bijzonder gevoel over het water heen te kunnen lopen. Maar ook de multifunctionaliteit en flexibiliteit zijn in dit ontwerp gewaarborgd: zo kunnen laserlichten gebruikt worden om de belijningen van verschillende spelen weer te geven, waardoor op gepaste tijdstippen bijvoorbeeld een voetbalveld gecreëerd kan worden.

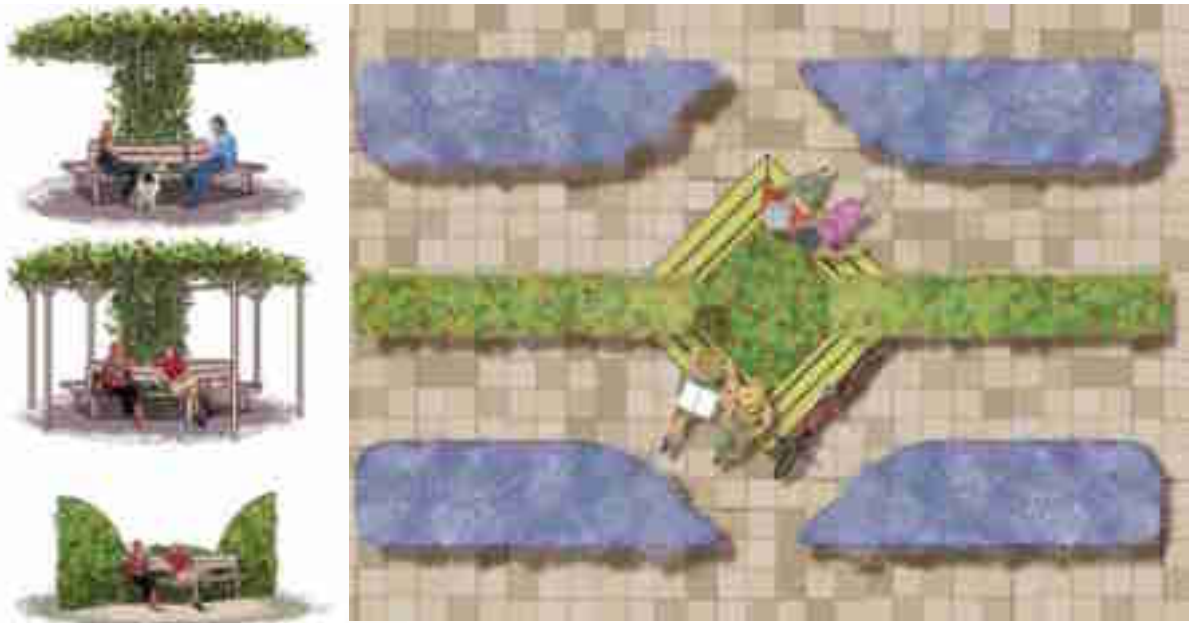
3. Geurplek

Het idee voor een geurplek is simpel maar doeltreffend: een plek dusdanig inrichten dat deze heerlijk ruikt. Het idee vindt zijn oorsprong in gesprekken van medewerkers van Stichting wAarde met jongeren en nieuwe Nederlanders. Tal van inwoners van grote steden zoals Utrecht en Amsterdam gaven aan dat veel van hun beste herinneringen aan het land/de streek van herkomst terug te voeren zijn op een bepaalde geur. Vaak is dat de geur van een bepaalde bloem of bloesem, soms ook de geur van een akker of rivier. In een gesprek met leerlingen van het Marcanti College in Amsterdam, werd door twee dertienjarige meisjes, Kaban Rafic en Jamila Mouslih, voor het eerst heel concreet de mogelijkheid geopperd om ‘een plek te maken die lekker ruikt’. Veel deelnemers van **Bestemming Nieuw Nederland** bevestig-

den de waarde van 'geur' met het oog op betrokkenheid bij – en genieten van – de eigen leefomgeving.

Uitvoering

Een geurplek is eenvoudig te realiseren: er is slechts een beperkte oppervlakte en een bescheiden budget voor nodig. Op een oppervlakte van circa vier meter diep bij circa zeven meter breed wordt een bank geplaatst onder beschutting van een rozenscherm, met geurende bloemen en struiken rondom. De bank wordt gemaakt van eikenhout; het rozenscherm van ijzerwerk. Als aanplant in de perken zijn geschikt: lavendel, citroenmelisse, marjolein, koriander, salie, tijm, kamille, lievevrouwbedstro, koningslelie en bergmot. Wat betreft de struiken kan Gelderse roos worden geplant, alsmede zwarte vlier, sering, kardinaalsmuts, bezembrem, vogelkers en diverse soorten bessenstruiken. Aan te bevelen voor de soortensamenstelling van de klimrozen in het rozenperk zijn: Bantry Bay, Scheewaltzer, Zephrine Drouhin en/of Sunrise.

Bron: Mathieu de Bruin

Betrokkenheid van bewoners

Aanbevolen wordt, voorafgaand aan de realisatie van de plek, bewoners in de nabije omgeving van de beoogde geurplek te vragen welke planten/struiken zij zelf het lekkerst vinden ruiken. Dit kan bijvoorbeeld worden gedaan in combinatie met een gedichten- en verhalenwedstrijd met als thema geur en herinnering; verwerk de mooiste (dicht)regel in het ontwerp. Daarnaast kunnen de bewoners inbreng hebben door mee te denken over het beste ontwerp (zie een aantal mogelijkheden hiernaast) en natuurlijk de uiteindelijke aanplant. Zo kan de inrichting en totstandkoming van de geurplek per locatie en conform de wensen/verlangens van de bewoners 'op maat' worden gemaakt.

Begroting

Realisatie van de geurplek zal, afhankelijk van de te kiezen inrichtingsvariant, naar schatting € 5.000,= tot € 7.000,= bedragen (excl. btw).

4. Groen vrijheidslint

Bijna iedereen kent wel het gevoel opgesloten te zitten in de stad en geen uitweg uit de drukte te hebben. Soms zijn parken, plantsoenen en andere groene plekken ook erg schaars. Juist voor de bewoners van dat soort wijken kan het groene vrijheidslint een uitweg bieden. Het idee is simpel: maak een stoeptegelbrede, groene route door een wijk, leidend naar de dichtstbijzijnde 'vrijplaats', een plek waar het rustig en groen is. Dit kan eenvoudig gedaan worden door stoeptegels te verwijderen en in te zaaien met wilde planten en bloemen, en er struiken te planten. Als er straten overgestoken moeten worden om de route voort te kunnen zetten, kan dat op verschillende manieren worden vormgegeven, afhankelijk van budget en wensen. De eenvoudigste en goedkoopste oplossing is om een stoeptegelbrede baan over de straat groen te verven.

Bron: Beeldleveranciers

Als het groene vrijheidslint mooi en prominent gemaakt wordt, roept het lint in herinnering dat er altijd een weg is die naar ruimte en groen leidt, dat er altijd een uitweg uit de drukte en uitlaatgassen is, en een plek om elkaar te ontmoeten. Daarnaast maakt het de wijk mooier en groener, en zet het de bewoners mogelijk aan op zoek te gaan naar meer plekje voor groen: geveltuintjes, verticale tuinen, e.d.

Met betrokkenheid van de bewoners

De betrokkenheid van de directe bewoners is cruciaal bij de uitvoering van het groene vrijheidslint, temeer omdat met name de symbolische waarde van het lint groot is. Geef deze betrokkenheid vorm door ze 1) Mee te laten denken over de waarde en aanwezigheid van groen in hun wijk; 2) Zelf een (aantal) route(s) uit te laten stippelen; 3) Bij realisatie van de route mee te laten helpen met het verwijderen van tegels, planten en inzaaien; en 4) Een (bescheiden) rol te geven in het beheer en onderhoud van het lint.

4.

Vruchtbare aarde: context en randvoorwaarden

Groene prachtwijken

Geleidelijk aan ontstaat op uiteenlopende niveaus steeds meer bewustzijn over de maatschappelijke waarde van groen in het algemeen en het belang van de kwaliteit van de publieke ruimte in het bijzonder. Woningcorporaties zoeken samen met gemeenten, opbouwwerkers, politie, scholen, moskeeën en buurtverenigingen naar manieren om de kwaliteit van de gemeenschappelijke ruimte te verhogen, zodat deze bij kan dragen aan een gunstig klimaat voor wonen en werken, gezondheid en welbevinden, sociale cohesie en integratie. Hierbij is er in toenemende mate oog voor het belang van groen. Dit komt bijvoorbeeld ook tot uitdrukking in GIOS²⁰, een initiatief van de ministeries LNV en VROM om samen met de 31 grootste steden in Nederland een extra impuls te geven aan 'groen in en om de stad' en het thema hoger op de bestuurlijke agenda te zetten. Dit vanuit de gedachte dat groen bijdraagt aan krachtige steden met een aantrekkelijke woon-, werk- en leefomgeving.

²⁰ GIOS staat voor 'groen in en om de stad', maar wordt tegenwoordig ook wel aangeduid met GES, verwijzend naar 'groen en de stad'.

Landschapsarchitecte Marieke Adrichem: “Aangewakkerd door de debatten over probleemwijken en het gemis van sociale cohesie, ontwikkelt zich een nieuw proces binnen gemeenten waarbij via een integrale benadering allerlei problemen in een wijk worden aangepakt. Heel blij constateer ik dat de openbare ruimte, met groen als belangrijke drager, een volwaardig aspect is geworden in deze aanpak. Een tweede impuls vormt het recente debat over natuur en gezondheid, waarin (bewegen in) groen wordt gezien als een preventieve maatregel ter voorkoming van ziektes.”²¹

²¹ *Commentaar tijdens deelname aan werkatelier ‘Bestemming Nieuw Nederland’.*

Buurtparticipatie: betrokken bij de buurt

Maar een simpele ‘groeninjectie’ is niet genoeg. Meer nog dan het groen zelf, zijn de kwaliteit en de **beleving** van het groen van belang. Professionals benadrukken daarom het belang van buurtparticipatie bij de (groene) inrichting van de buurt. Zodat de ruimte wordt ingericht op een manier die tegemoetkomt aan de wensen en zorgen van de bewoners. Daarnaast heeft het participatieproces zelf een grote meerwaarde: mensen gaan nadenken over hun buurt en over waar zij zich prettig voelen. Ze merken dat ze een steentje bij kunnen dragen en dat hun buurt mooier wordt van hun eigen inzet, betrokkenheid en creativiteit. En als het proces goed verloopt, ontwikkelen ze meer vertrouwen in de waarde en het functioneren van (overheids)instanties.

Volgens deskundigen is de betrokkenheid en inbreng van de bewoners zelf het allerbelangrijkste – belangrijker dan de ingrepen in de fysieke ruimte zelf – en zijn projecten zonder dit draagvlak gedoemd te mislukken, of in ieder geval heel gevoelig voor vandalisme. Adrichem: “Ik heb in een reeks van projecten, in samenspraak met buurtbewoners, gemeenten en woningbouwcorporaties, diverse inrichtingsplannen en reconstructies van de openbare ruimte mogen ontwerpen. Hierbij heb ik bemerkt dat het interactief ontwikkelen van de buitenruimte de bewoners weer kan binden aan de wijk. Bewoners praten over wat ze willen, maar ook waar ze last van hebben.”

Procesbegeleiding: drie pijlers

Het vormgeven van deze betrokkenheid van bewoners vergt een zorgvuldige procesbegeleiding. Inmiddels blijkt dat dit lastiger is dan het wellicht in eerste instantie lijkt. In de buurten die een kwaliteitsslag in het fysieke klimaat het hardst nodig hebben, laat het sociale klimaat vaak veel te wensen over. Veel van deze mensen zijn bezig met overleven in plaats van met de kwaliteit van leven, en koesteren daarnaast een diep wantrouwen in (overheids)instanties. Hans Pijls, werkzaam bij BuitenKans²², is daarom bezig met het ontwikkelen van een nieuwe methodiek voor het werken aan duurzame betrokkenheid van gebruikers bij hun gedeelde buitenruimte.²³ Volgens hem is het werken aan drie pijlers cruciaal:

1. De kwaliteit van de fysieke omgeving
2. De kwaliteit van de sociale omgeving
3. De kwaliteit van de faciliterende omgeving

Ten eerste moet de plek zelf aantrekkelijk zijn, mooi om naar te kijken, en prettig om in te vertoeven. Hier ligt volgens Pijls niet zozeer de grootste uitdaging: “De meeste architecten, stedebouwkundigen en projectontwikkelaars kunnen en willen er best iets moois van maken.

²² *BuitenKans is een samenwerkingsverband gericht op het gezamenlijk en duurzaam inrichten van gemeenschappelijke buitenruimtes. Zie www.buitenkans.eu*

²³ *Voor meer over deze methodiek, zie: www.buitenruimtevoorcontact*

Echter, om mensen zo ver te krijgen dat ze zich inzetten voor het behoud en beheer van een plek – zodat deze niet vernield wordt of verloedert – vergt een grote mate van betrokkenheid en verantwoordelijkheidsgevoel bij buurtbewoners. En hoewel dat soort gevoelens en kwaliteiten in sommige buurten spontaan bij bewoners omhoog borrelen, is het in andere buurten in velden noch wegen te bekennen.”

Een gebrek aan sociaal kapitaal

De kwaliteit van de sociale omgeving is dus van groot belang. Echter, juist in wijken waar een aanpak van groen het hardst nodig is, is de aanwezigheid van ‘sociaal kapitaal’ vaak niet vanzelfsprekend. Deze mensen hebben hun prioriteiten doorgaans niet liggen bij het verrijken van en verantwoordelijkheid nemen voor hun eigen leefomgeving – ze zijn bezig met overleven en hebben weinig fiducia in het functioneren van overheden en hulpinstanties. Pijls: “Vaak is er sprake van een klaagcultuur. Dan beginnen we bijvoorbeeld ergens, gaan we aan de slag om een mooie tuin te maken, en krijgen we van de bewoners niets anders te horen dan: ‘Zonde van het geld, straks is het toch allemaal weer kapot’. En: ‘Er komt toch niks van, jullie gaan toch niet doen wat jullie beloven.’ Dat is echt een grote kracht, waar je dan tegenop moet boksen.”

Het probleem is dat deze mensen vaak gelijk krijgen: meestal gaat het ook mis en komen overheden en andere instanties hun afspraken en beloften niet na – zo bemerkte Pijls in zijn eigen projecten. In een ecologische woonwijk, met gemotiveerde individuen, of in buurten waar meer hoogopgeleide mensen wonen, maakt dat niet zo veel uit: deze mensen zijn mondig genoeg om de betreffende instanties op hun beloften te wijzen en te zorgen dat ze hun afspraken nakomen. Ze zijn zich er ook meer bewust van dat sommige processen tijd vragen, en accepteren dat sneller. Frustrerend misschien, maar zeker niet onoverkomelijk. In de verschillende prachtwijken ligt dat echter heel anders, en bevestigen dat soort ervaringen het diepgekoesterde wantrouwen van de mensen. Als mensen met mooie plannen komen en zich in willen zetten voor verbetering en verfraaiing van hun eigen omgeving, is de manier waarop hier door overheden, woningcorporaties en andere instanties op gereageerd wordt, dus doorslaggevend voor de mate waarin die mensen hun energie, enthousiasme en inzet kunnen vasthouden.

Teamspirit: van externe naar interne motivatie

De derde cruciale pijler in het proces, de kwaliteit van de faciliterende omgeving, is daarom misschien wel de belangrijkste – in ieder geval de best beïnvloedbare – pijler. De faciliterende omgeving valt of staat met een team van elkaar aanvullende professionals, afkomstig uit verschillende disciplines en organisaties – zoals de gemeente, de woningbouwcorporatie, tuinarchitecten en hoveniers, het opbouwwerk, de politie, de buurtvereniging, e.d. Om het team goed te laten functioneren, is het belangrijk dat er één centrale, aansturende figuur is; een soort procescoördinator. De kwaliteit van dit team is doorslaggevend. Zo is het heel belangrijk dat de tuinman de woningbouwcorporatie niet afvalt als de buurtbewoners aan het klagen zijn. En dat er een eensluidende boodschap is – want vaak heeft iedereen zijn eigen verhaal en invalshoek.

In bijna alle projecten gaat hier iets mis. Vaak gebeurt er iets waardoor de bewoners hun vooroordelen bevestigd zien dat het toch geen zin heeft met de gemeente in zee te gaan. Ambtenaren komen hun afspraken niet na, het team is onderling niet goed op elkaar afgestemd, of iedereen heeft een ander verhaal. Pijls: “De grote uitdaging is om deze groep mensen, afkomstig uit verschillende organisaties en disciplines, met verschillende motieven en drijfveren, zover te krijgen dat ze gaan werken vanuit hun inspiratie, vanuit waar het hen werkelijk om gaat. Mensen werken vaak vanuit een externe motivatie, vanuit hun taken en rollen, en vergeten daarbij soms een beetje hun interne motivatie: hun inspiratie, de redenen waarom ze dit werk ooit zijn gaan doen. In workshopachtige settings werken wij met zo’n hele groep aan het creëren van ‘teamspirit’, aan een groep professionals die niet alleen qua taken en rollen goed op elkaar is afgestemd, maar die zich verbonden voelt in een gedeelde inspiratie. Onze ervaring is dat heel veel mensen daar behoefte aan hebben, om persoonlijker te worden, meer hart in hun werk te kunnen leggen. En dan kan zo’n team ook opeens heel effectief gaan functioneren.”

5.

In het vervolg

Het project **Bestemming Nieuw Nederland** heeft vele inzichten en leerpunten opgeleverd. Belangrijk is dat de publieke ruimte de interesse van heel veel mensen heeft: het enthousiasme, de inzet en de passie van de deelnemers en van vele anderen met wie wij over het project spraken, heeft ons erg geïnspireerd en vertrouwen gegeven. Temeer omdat daarbij de grenzen van persoon, achtergrond en herkomst in gezamenlijkheid werden overbrugd, waardoor een gedeelde visie op de openbare ruimte kon ontstaan waarin tal van doelgroepen en individuen zich ‘van nature’ thuis kunnen voelen.

Daarnaast heeft het project enkele concrete inzichten opgeleverd die relevant zijn voor iedereen die bezig is met speel- en recreatiebeleid, het ontwikkelen van nieuwe buitenruimtes, groenbeleid en buurtparticipatie. We formuleren deze inzichten hieronder als een inventaris van aandachtspunten bij vervolgstappen.

1. Betrokkenheid bij de ruimte begint met betrokkenheid bij de inrichting

Een participatietraject waarbij de bewoners zeggenschap over de inrichting van ‘hun’ ruimte hebben, is natuurlijk altijd van belang. Maar niet alle situaties lenen zich daarvoor, en ook weten bewoners niet altijd goed wat ze precies willen, of kunnen ze de tijd en inzet niet opbrengen om die zeggenschap ook te dragen. In dat soort situaties is het slim **interactief te ontwerpen**: ontwerpen die niet helemaal dichtgetimmerd zijn, maar juist nog nader in te vullen, ontwerpen die uitnodigen tot participatie, of die zelfs inbreng **vereisen**. Die interactieve dimensie kan op verschillende manieren worden vormgegeven. Bijvoorbeeld: voor realisatie van de **Geurplek** kunnen bewoners op verschillende momenten en manieren in het proces betrokken worden.

Organiseer, naar voorbeeld van een wijnproeverij, een **plantenruikerij**, met bossen lavendel, jasmijn, sering, roos, etc. Laat de bewoners daarbij zelf aangeven welke planten en struiken ze lekker vinden ruiken. Roep ze op mee te doen aan een gedichtenwedstrijd met als thema ‘geur en herinnering’; de mooiste dichtregel vindt een plek in het ontwerp. Een kleine ontwerpgroep buigt zich over de precieze uitwerking van de plek, en een (andere) groep bewoners wordt betrokken bij de realisatie, de aanplant en het beheer van de plek.

2. Balans tussen veiligheid en vrijheid

Veiligheid is een belangrijk en terugkerend thema. Echter, wanneer ontwerpen volkomen veilig en hufterproof zijn, verliezen ze vaak ook hun charme, schoonheid en creativiteit. Het buitensluiten van alle risico’s op korte termijn leidt vaak tot ‘sterilisatie’ en vervreemding van de publieke ruimte, hetgeen weer tot risico’s op lange termijn leidt. Accepteer dus proportionele risico’s, maar sluit er niet de ogen voor. Om van meerwaarde voor de publieke ruimte te zijn, zullen ontwerpen een balans moeten vinden tussen de in regels vastgelegde veiligheid en meer ‘ontregelde’ vormen van vrijheid en creativiteit.

Het is zaak dit binnen iedere projectgroep opnieuw vanaf het begin onder ogen te zien. Al te vaak verzandt de speurtocht naar een optimaal evenwicht in een strijd tussen twee ‘kampen’, terwijl juist met een zoektocht naar synergie veel te winnen is.

3. Overstijg de doelgroepen

Het denken vanuit doelgroepen (jongeren, ouderen, kinderen, sportievelingen, rustzoekers) en functies (spelen, ontmoeten, sporten) leidt vaak tot een averechtse verkokering en versnippering. Bij de inrichting van openbare ruimtes kan daarentegen ook uitgegaan worden van de kwaliteit van de ruimte zelf en van meer universele waarden – zoals water, lucht, ruimte, behoefte aan groen. Het **Sterrendak** is een goed voorbeeld: de behoefte aan ruimte, aan horizonten, sterrenhemels en zonsop- en ondergangen, is breed gedragen. Alleen al daardoor kan een ruimte die juist dát tot uitgangspunt neemt, verbindend werken tussen verschillende bevolkings- of doelgroepen die elkaar normaal gesproken minder makkelijk vinden.

4. Mandaat voor bestuurlijk/ambtelijke tandem

Burgerparticipatie bij de inrichting van de openbare ruimte is een zaak waarbij veel afdelingen en disciplines binnen een gemeente betrokken zijn. Om te voorkomen dat het onderwerp tussen de verschillende afdelingen en dossiers verdwaalt, is het van groot belang dat er op ambtelijk niveau één capabele coördinator wordt aangesteld die voldoende wordt gemandateerd om een initiatief gemeente- of wijkbreed van de grond te kunnen krijgen. Omdat ambtelijk mandaat (per definitie) altijd beperkt is, is het van groot belang dat één wethouder het initiatief bestuurlijk begeleidt. Vanaf het begin dient helder te worden vastgelegd dat de projectleider direct aan deze wethouder rapporteert. Dit dus zonder tussenkomst van diverse afdelingshoofden of andere managementslagen – dat zorgt er immers vaak voor dat het project gemangeld wordt tussen diverse deelbelangen, competentiestrijden en verschuivende prioriteiten. Als dat gebeurt, raken burgers bijna altijd het spoor bijster en haken ze, om begrijpelijke redenen, af.

5. Hanteer flexibiliteit als basis voor beheer en betrokkenheid

Ga uit van een zeer eenvoudige basisstructuur die door de bewoners zelf nader in te vullen en op te bouwen is. Een voorbeeld is het **Pluricultiplein**, dat met mobiel meubilair en mobiele bomen als een soort Legoland door de bewoners zelf in te delen is. De flexibiliteit en multifunctionaliteit die dit met zich mee brengt, heeft een aantal grote voordelen. Zo zorgt het ervoor dat een beperkte ruimte in uiteenlopende wensen en behoeften kan voorzien. Daarnaast doet het een appèl op de sociale cohesie in een wijk; flexibiliteit vergt immers ook overleg en afstemming. Tot slot genereert het betrokkenheid; als je iets wilt doen of beleven, zul je er zelf iets voor moeten doen.

Deelnemers en meedenkers aan 'Bestemming Nieuw Nederland'

Ergun	Erkoçu	Architect	Memar Dutch
Marieke	Adrichem	Landschapsarchitect	Bureau Adrichem
Anke	Wijnja	Kunstenaar/vormgever	Fonkel
Els	Desmet	Adviseur	De Werkplaats
Hans	Pijls	Groenontwerper	BuitenKans
Karin	Stibbe	Buitenruimteontwerper	Atelier O2
Martin	Drenthen	Filosoof/universitair docent	Radboud Universiteit Nijmegen
Chris	Blake	Bewoner/zelfst. ondernemer	MX Worldwide
Harm	Kuijers-Blake	Beeldend kunstenaar	
Hans	Rutten	Projectleider	InnovatieNetwerk
Wouter	Bauman	Milieukundige	RMC
Rini	Biemans	Kunstenaar	Creatief Beheer
Alex	Thenu	Bewoner	
Hülya	Gerkakan	Bewoner/adviseur	Oostenwind Adviesbureau
Alia	Afkir	Bewoner	
Chaib	Lajlufi	Intercultureel adviseur	Bureau Divers
Maria	Dolores Pascual Delgado	Bewoner	
Mieke	Bolt	Bewoner	
Thomas	van Slobbe	Directeur	Stichting wAarde
Annick	de Witt	Projectleider	Stichting wAarde
Karen	Bebelaar	Beleidsmedewerker	FORUM
Chris	Veldhuysen	Programmamanager	FORUM

Met medewerking van:

Niek Bosch	Dienst Ruimtelijke Ordening, Amsterdam
Peter Blonk	Projectleider Sociaal Beheer, woningcorporatie Woonmaatschappij Amsterdam
Ruud Grondel	Wethouder Diemen
Ahmed Marcouch	Stadsdeelvoorzitter Slotervaart Amsterdam
Paul Bos	Boer/Manager Natuurtalent, Aalsmeerderbrug
Mostafa El Filali	Adviseur Groen en Diversiteit Amsterdam
Jeroen Vis	Ministerie van LNV
Jacqueline Gommans	Projectmanager prachtwijk Wielwijk, Dordrecht
Arthur Oerlemans	Vestigingsdirecteur woningcorporatie Woonbron, Dordrecht
Peti Buchel	Tekenaar Beeldleveranciers

InnovationNetwork report No. 08.2.179;
Annick de Witt and Thomas van Slobbe;
Shaping The New Netherlands – A colourful perspective on public
space design
Utrecht, the Netherlands, June 2008

The *Bestemming Nieuw Nederland* (Shaping The New Netherlands) project was set up to explore colourful and contemporary options for redesigning public spaces in the Netherlands in cooperation with new and 'old' Dutch citizens. Within the large – often culturally determined – differences between the various age and population groups in the Netherlands, nature often acts as a universal binding force. Green spaces can thus play a key role in promoting integration, social cohesion and civic well-being.

The participants in the project first made a bus tour through the Netherlands, visiting various locations which are each illustrative for specific spatial planning issues. Next a workshop was held to explore innovative solutions for designing green spaces. During the third and final meeting, these ideas were developed further, resulting in four tangible concepts:

- a rooftop star gazing platform
- scented seating area
- a multi-functional and multi-cultural square
- green strips leading to tranquil green spaces

A new method of civic participation was tried out here. The traditional focus on target groups with their diverse, and sometimes conflicting, wishes and desires was deliberately abandoned. Instead people were actively encouraged to share positive memories of their child-

hood surroundings in a group process, thus bringing universal values to the surface. These universal values, such as the importance of an open view or the value of pleasant scents, then provide the input for the communal design of green public spaces.

The lessons learned from Bestemming Nieuw Nederland is that participation and social cohesion are also important during the realization of communally developed design concepts. It is particularly vital to retain the universal values of the original design concept, while giving local residents sufficient room and responsibility to realize and manage their public space according to their own insights within pre-determined parameters.